

- Makaleler -

Ateş Savaşı Filminde Tabiat Haliyle İlgili Sinematik İmgelerin Felsefi İlişkileri

Özge Nilay Erbalaban Gürbüz*

Özet

Jean Jacques Annaud'nun La Guerre Du Feu (Ateş Savaşı, 1981) filmi, insanın tabiat halinden toplum haline geçiş yapmasına sebep, en önemli keşiflerden olan ateşin tarih öncesi bir zamandaki serüvenini sinematografik imgelerle anlatan bir eserdir. Ateşe sahip olmanın hayata sahip olmak anlamına geldiği bir zamanda, ateş etrafında gelişen olaylar, tabiat halinin felsefi tasavvurundan da etkilenerek, sinematografik imgelere dönüştürülmüştür. İnsanın antropolojik ve felsefi olarak izah edilmiş geçmiş çağlardaki yaşantısının, günümüz toplumsallığına nasıl bir haklılık da oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu makalede, tabiat halinden toplum haline geçişin teorik izahatını yapmış, tabiat halini tasavvur etmiş filozofların düşüncelerinin, filmin sinefilozofik düşüncesinin ardındaki varlığına da değinmeye çalıştık. Rousseau, Hobbes, Nietzsche ve Marx gibi filozofların tabiat haline dair tezlerinden, insanın toplum hali öncesi dönemi hakkındaki felsefi açıklamalardan yararlanılmıştır. Ateş Savaşı filminin sinefilozofik anlamı aracılığıyla, insanlığın serüveninde önemli merhalelerden biri olan ateşin keşfinin kültür içerisindeki anlamı da araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ateş Savaşı, Jean Jacques Annaud, Tabiat Hali, Rousseau, Hobbes, Marx.

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-4199-3507>
E-mail : n.eralaban@gmail.com
DOI: 10.31122/Sinefilozofi.421300

Geliş Tarihi - *Recieved*: 20.07.2018
Kabul Tarihi - *Accepted*: 01.02.2019

- Articles -

Philosophical Relations of Cinematic Imagery Related to State of Nature in *Quest for Fire*

Özge Nilay Erbalaban Gürbüz*

Abstract

Jean Jacques Annaud's La Guerre Du Feu (Quest for Fire, 1981) is a film that tells the cinematic images of adventure of fire at prehistory, the most important discovery, which causes people to advance from nature to society. In this film, at a time when the possession of a fire meant to have life, events evolving around the fire were also transformed into cinematic images, based on the philosophical conception of nature. It emphasizes how the experience of human's life in the past which explained both anthropologically and philosophically legitimate his current life. It is tried to show philosophical thoughts behind film by use of Rousseau, Hobbes, Nietzsche and Marx's philosophical explanations of the pre-communal period of man. It reveals the image of the discovery of fire in culture, one of the important stages in the adventure of mankind through Quest for Fire's philosophical meaning.

Keywords: *Quest for Fire, Jean Jacques Annaud, State of Nature, Rousseau, Hobbes, Marx.*

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-4199-3507>
E-mail : n.eralaban@gmail.com
DOI: 10.31122/Sinefilozofi.421300

Geliş Tarihi - Recieved: 20.07.2018
Kabul Tarihi - Accepted: 01.02.2019

Giriş

Jean Jacques Annaud'nun *La Guerre Du Feu (Ateş Savaşı / 1981)* filmi, antropoloji, tarih, felsefe gibi farklı disiplinlerin ilk insanların dünyası üzerine yaptıkları okumalarda faydalanabilecekleri sinematik eserlerden biri olmayı hak ediyor. Gilles Deleuze, sinemada doğalcılığın gelişiminde Rosny'nin romanının ve Annaud'nun filminin önemini şöyle ifade eder: "Sinemada da, kökensel dünyanın gerçek olduğu varsayılan türemiş ortamı kendiliğinden oluşturduğu da olmuştur: Bu, Annaud'nun *Ateş Savaşı (La Guerre Du Feu)* gibi tarih öncesi filmlerinin ve birçok korku veya bilim-kurgu filminin durumudur. Bu filmler doğalcılık içinde yer alır. Edebiyatta, doğalcılığı tarih öncesi romanının ve bilim-kurgu romanın çifte yönüne açan, *Ateş Savaşı'nın* yazarı ağabey Rosny olmuştur." (Deleuze, 2014 : 168) . Bir sinema filminin, kuşaklar boyunca faydalanılan bir esere dönüşmesi onu ayrıca kıymetli kılmaktadır. Annaud'nun filozofların eserlerinde ehemmiyet vererek üzerinde durdukları 'tabiat hali'ni anlatan bir eser ortaya koyması, sinema ve felsefe ilişkisini ayrıca düşünmeyi gerektirmektedir.

Tabiat halinin bilimler aracılığıyla bize yansıtılış biçimi, uygarlığın yeniden inşasının bir parçası haline geldiğinden, tabiat hakkındaki hükümlerin felsefi bir soruşturmaya incelenmesi görünenden daha önemli bir tartışma için girizgah sunabilir. Çünkü; insanlığın geçmişi ile ilgilenen bir dizi bilimin "geçmişin yorumlanış tarzını günümüzdeki toplumsal yeniden inşaya hizmet edecek şekilde değiştirme" (Zerzan, 2000 : 11) çabası bilimsel olarak üretilmiş bu düşüncelere 'bilimsel kuşku' ile bakılmasını gerektiriyor. Marshall Sahlins, insan doğası hakkındaki yargılarımızın ardındaki yanılısamanın köklü ilişkilerini analiz ettiği kitabında; "insanın kendi çıkarına düşkün hayvani bir doğaya sahip olduğu yolundaki Batı'ya özgü bu kavrayış, dünya-antropolojik ölçekte bir yanılısamadır" (Sahlins, 2012 : 64) tezini ileri sürmektedir. İnsan tabiatı hakkındaki yanılısamarın uygarlığımızı biçimlendirdiği gerçeğini tartışabilmek için, *Ateş Savaşı* filminin sinematik imgeleri, felsefi görüşler ile ilişkili olarak çözümlemeye tabi tutulabilirse insan tabiatının tartışmalı doğası hakkında bazı noktalar kısmi de olsa aydınlatılabilir.

Ateş Savaşı filmi, karanlıkta binlerce yıl yaşamış ve sonra ateşin keşfiyle büyük bir dönüşüm geçirmiş ve uygarlaşmaya adım atmış insanoğlunun serüvenini sinematik imgeler ile sunarak felsefi ve bilimsel açıdan tartışmalı bir zaman diliminin evrimini değerlendirmemizi sağlayabilir.

Ateşin keşfinin toplumların gelişimi için taşıdığı önemi, ateşin tabiat halinden toplum haline geçiş için ne anlam ifade ettiğini tartışabilmek için disiplinlerarası yöntem ile antropoloji ve felsefe eserlerinden yararlanılacaktır. Farklı bilimsel disiplinlerden elde edilen bu bilgiyle, tabiat halinden toplum haline geçiş için ateşin keşfinin ne kadar önemli olduğunu tartışmayı umuyoruz. Temel olarak felsefi eserlerden yola çıkarak, ateşin, insanın uygarlaşma serüveninde sahip olduğu önemi vurgulamaya çalışacağız. Filozofların tabiat haline dair felsefi imgelerinin yardımıyla, uygar toplumsallığa geçiş hakkındaki teorik açıklamalarda tabiat halinin nasıl oluşturulduğunu ve uygar olanın felsefi kuruluşunu açıklamaya çalışacağız.

Tabiat Halinden Toplum Haline Geçişte Ateşin Rolü: *Ateş Savaşı'nın* Düşündürdükleri

Ateşin ilk insanların dünyasında 'ne' anlam ifade ettiği üzerine düşünmenin kendisi başlı başına felsefi bir inceleme konusudur. "*İnsanoğlu tesadüflerle ona sunulan ateşi korumayı öğrendi!*" Filmin açılış cümlelerinden olan bu cümle Rousseau'dan bir alıntı gibi görünmektedir.

Rousseau, “yıldırım, yanardağ ya da herhangi bir mutlu rastlantı onlara ateşi, kışın sertliğine karşı el uzatılacak yeni bir yardım kaynağını öğretti; bu unsuru muhafaza etmeyi, sonra onu yeniden meydana getirmeyi, nihayet daha önceleri çığ çığ yuttukları eti ateşte pişirip hazırlamayı öğrendiler” (Rousseau, 2016 : 135) diye yazmaktadır. Ateşin varlığından dahi haberi olmadan tabiat halinde uzunca bir zaman geçirmiş insanoğlunun, ateşin ona bir yararının bulunduğunu, onu muhafaza ettiği takdirde, tabiatın tehlikelerine karşı ondan yararlanabileceğini idrak etmesi zaman almıştır. İnsanoğlunun mutlu bir rastlantı sonucunda elde ettiği ateşi muhafaza etmesi, *Ateş Savaşı* filminin antropolojik ve felsefi düşüncesine yön vermiştir. Ateş, mutlu bir toplumsallık arayışına doğru gidilen yolda ilk toplumsallığın çekirdeğini oluşturmuştur. Ateşin tabiat halindeki insanlara sağladığı güven, daha üstün bir yaşantıya geçişin temelindeki gereksinimin hissedilmesini, düşünülmesini sağlamıştır.

Ateşin uygarlığın gelişiminde izah edilmesi gereken bir köşe taşı olduğu Gaston Bachelard tarafından da dile getirilmiştir. Bachelard *Ateşin Psikanalizi* kitabında, “tek başına bütün kültür yapısının köşe taşı olan ateşin icadı” (Bachelard, 1995 : 26) diyerek ateşin icadının kültürel düşüncemizdeki yerini vurgulamıştır. Filozofların ilgi alanına girmiş temel konulardan biri olan tabiat halinin nasıl olduğu düşüncesi, *Ateş Savaşı* filminin oluşturulmasının ardındaki düşüncüyü de belirlemiştir. *Ateş Savaşı* filmi Rousseau’nun şu sözü üzerine inşa edilmiş gibi görünüyor: “İnsanlar göktekinden başka bir ateş görünceye kadar kim bilir kaç yüzyıl geçmiştir! Bu unsurun en yaygın kullanılış şeklini öğrenmeleri için kim bilir ne kadar çeşitli rastlantılar gerekmiştir! Ateşi yeniden yakmak sanatını elde edinceye kadar kaç defa çaresiz sönmeye bıraktılar! Ve bu sırların her biri kim bilir kaç defa keşfedenle birlikte öldü!” (Rousseau, 2016 : 107) İnsanoğlunun mutlu bir rastlantıyla buldukları ateşi hayatlarının bir parçası haline getirinceye kadar yüzyıllarca karanlıkta yaşamış olduklarını varsayıyoruz. O mutlu rastlantı sonrasında ondan yararlanmayı akıl etmeleri, ateşi muhafaza etmeleri, sonra kim bilir kaç kez ateşin sönmemesinin karamsarlığına kapılmaları, bunlar yüzlerce yıl insanoğlunun bilinmeyen serüvenine yön vermiştir. Ve ateş hakkındaki bu sırların kim bilir kaç kez keşfedenle birlikte öldüğü konusundaki Rousseau’nun tasavvuru, sinematik imgeler aracılığıyla filmde karşılık bulur. *Ateş Savaşı* filminin yönetmeninin, insanoğlunun tabiat halindeki durumuyla ilgili ancak felsefi açıklamalarda bulunabileceğimiz yaşantısı hakkında, Rousseau’nun felsefi düşüncelerinden faydalandığını düşünmekteyiz.

Rousseau tabiat hali hakkındaki düşüncelerini ortaya koyarken kendinden önceki filozofların bu noktayı karanlıkta bıraktıklarını iddia eder. Bu konudaki düşüncesini şöyle belirtir: “Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa haline kadar gitmek gereğini duymuş ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır.” (Rousseau, 2016 : 88) Toplum halinde yaşayışa geçiş yapılmasından önce uzunca yıllar klanlar, aileler şeklinde yeryüzünü keşfe çıkmış insanoğlunun, karanlıkta kalan bu yaşantısını aydınlatan ateşin felsefi ilgi konusu olması, ateşin uygarlığın gelişimini hazırlayan bir dönüm noktası olmasındandır. Tabiat halinden toplum halinde yaşamaya geçişte ateşin keşfi önemli bir merhalelerdir. “Tüm insan icatları içinde, en mühim ve en etkili keşif muhtemelen ateş yakma yönteminin geliştirilmesidir.” (Frazer, 2018 : 11) Toplumun temellerine dair felsefi sorgulama, tabiat halini imgesel olarak tasavvur etmek durumundadır. Rousseau’nun da ifade ettiği gibi tabiat haline felsefi olarak ulaşmak filozofun meraklarından biridir.

Ateşin Etrafında Kurulan Hayat: Uygarlıkta Önemli Bir Merhale

Filmin günümüz dillerinin daha oluşmadığı bir zamanda geçen yapısı, filmin açılışında jenerikte akan sözlerin yol göstericiliğine başvurmamızı gerektiriyor. “Ateşe sahip olan hayata da sahipti!” sözü, ilkel kabilelerin ateşe sahip olmak için girişecekleri muharebenin sebeplerinden birini bize ifşa etmektedir. Ateşe sahip olanın karanlıktan kurtulması, tabiat halinin tehlikelerine üstün gelmesi, ateşin vahşi hayvanları uzaklaştırmaya yardımının olması ve avladıkları canlıların etinin pişirilmesini sağlaması vb. etkenler ateşe sahip olmaya yönelik savaşların tetikleyicisi olmuştur.

Rousseau ve Hobbes gibi filozoflar tabiat halinde yaşamın gereksinimlerinin giderilmesinin meşakkatli olduğu hususunda hemfikirdirler. Hobbes’un tabiat haliyle ilgili “hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer”(Hobbes, 2013 : 101) iddiası, *Ateş Savaşı* filminin ard alanında hüküm süren düşüncedir. Ancak Rousseau’nun gereksinimler arttıkça uygarlığın doğuşuna götüren bazı süreçlerin gelişeceği fikriyatını burada göz ardı edemeyiz. Hobbes’un devletin/leviathanın doğuşuna haklılık kazandırdığı gerekçe, daha çok tabiat halindeki muharebeye son vermek üzerine kuruludur. Rousseau ise; tabiat halindeki muharebenin varlığına değindiği kadar, gereksinimlerin toplum halinde yaşayışa geçişi zorladığına ağırlık verir. Rousseau’nun tabiat halindeki ilk insanlar üzerine felsefi düşüncesi incelenmeye değer. Bu düşünce şöyledir: “Onu bir meşe ağacının altında karnını doyurmuş, ilk rastladığı dereye susuzluğunu gidermiş, kendisine yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatağını bulmuş görüyorum. Böylece onun gereksinimleri giderilmiştir.”(Rousseau, 2016 : 94) Rousseau, tabiat halinde, tek başına gezinirken, tabiatın hediyelerine ulaşmanın en meşakkatsiz olduğu an’ı çıkış noktası olarak alır. Ancak bir süre sonra, aynı meşe ağacının altında karnını doyurmak, ilk rastladığı dereye susuzluğu gidermek, az sayıdaki gereksinimi tehlikeler olmadan gidermek mümkün olmayacaktır. Tabiat halindeki tehlikeler, tek başına yaşamayı, kendi kendine yetmeyi imkânsız hale getirecektir. Ateşin keşfi, tabiat halindeyken giderilmesi mümkün olmayan gereksinimlerin doğması karşısında, tabiat halinden çıkışı hazırlayan önemli bir gereksinimi karşılamaktadır. Ateşin etrafında toplanmış ‘güvenlik’ duygusu içerisindeki aile, artık ‘daha güvenli’ bir toplumsallığı kurmaya yönelik tasavvurunu ateşin başında yapacaktır.

O mutlu tesadüfün ateşi sunmasıyla, bir klan biçiminde bir araya gelerek ‘daha güvenli’ bir yaşantıya adım atılmıştır. Filmde, tabiat halinin tehlikeleriyle dolu olan uygarlık öncesi dönem, yabanıl doğa ile oyunun iççeliği Deleuze’ün “duygulanım imge”ler dediği imgelerin yakın planları aracılığıyla oluşturulmuştur. Deleuze bu düşüncesini şöyle açıklar: “duygulanım-imge yakın plandır ve yakın plan da yüzdür” (Deleuze, 2014:120). Annaud’un filmin üslubunu kurarken, günümüz dillerinin olmadığı bir zamanda geçmesi sebebiyle, duygulanım imgelerden daha fazla yararlandığını görüyoruz. Uygur insan olarak anılmasına daha uzunca yıllar bulunan bu uygarlık öncesi insanlar, tarih duygusunun eksikliğinden kaynaklı her daim an’ın eşliğinde bir ruh halinde duygulanımsal imgelerle gösterilmektedir. Tarih duygusunun, geçmiş düşüncesinin ağırlığının olmayışı duygulanımsal imgeleri huzurlu algılamamıza imkân vermektedir. Nietzsche, “tüm geçmişleri unutarak anın eşliğine yerleşmeyen (...) mutluluğun ne olduğunu asla öğrenemeyecektir” (Nietzsche, 2006 : 13) dediğinde bir toplumun “doğru zamanda anımsamayı bilmek kadar doğru zamanda unutmayı da bilmeye, ne zaman tarihsel ne zaman tarih dışı duyumsamak gerektiğini güçlü bir içgüdüyle hissedebilmeye bağlıdır”(Nietzsche, 2006 :15) düşüncesini vurgulamaktadır. *Ateş*

Savaşı filmindeki uygarlık öncesi insanlar, tarih duygusunun eksikliği sebebiyle, tekinsizliği aştıkları anlarda neşeli ruh hallerinde olmaktadır. Bu anlık ruh halleri, kabile dışından gelebilecek tehditlerle değişmekte, duygulanımsal imgeler sayesinde yüzlerden bu değişimler okunabilmektedir.

Uygarlığın gelişiminde ateşin insangil için ifade ettiği anlamın Edgar Morin tarafından ifadelendirilişi filmin sinematik evreni ile de uyum göstermektedir. Morin ateşin ortaya çıkardığı değişimler hakkında;

“ateşi kullanan insangil yemek yedikten sonra da tetikte ve harekete hazır bulunabilir; ateş, gözetleme işleminden kurtarmakla kalmaz uykuyu da rahatlatır; ateş aynı zamanda kadınlar ve çocuklar yerleşik barınakta kalırken avcılarının sefere çıktığı gecelerde emniyeti sağlar; ateş, korunma ve sığınma yeri ocağı yaratır; ateş, hep diken üstünde uyuyan diğer hayvanların aksine insana ağır uykuya dalma izni verir. Hatta belki de ateş, rüyaların ortaya çıkmasına ve artmasına da yardımcı olmuştur” (Morin, 2017 : 58-59)

yorumunu yapmaktadır. Ateşin keşfiyle birlikte daha huzurlu uykular uyuyabilmek, ailenin yetişkin olmayan üyelerinin rahatlığını sağlayabilmek, daha güvenli bir yaşam alanı kurabilmek mümkün hale gelmiştir. Film, bu tespitler ile örtüşen yaşamsal dönüşümleri sinematik olarak göstermektedir.

Ateşin faydaları sayesinde zekâları gelişmeye başlamış, daha mutlu olduklarını hissettiğimiz klandaki insanların yaşantısı, daha vahşi görünen klan üyelerinin baskını ile huzursuz olur. Ateşe sahip olmanın beraberinde getireceği muharebe filmin gidişatına yön verir. Ateşe sahip olmanın ayrıcalığı, ateşe sahip olmayanların nefretini üzerlerine çekmiştir. Gündüz vakti, ateşin etrafında ilkel yaşantının verdiği oyun fırsatı içinde huzurlu vakitler geçirilirken, klana yapılan saldırı, klanı savaşa zorlamıştır. Hobbes, tabiat halindeki muharebeyi şöyle ayrıntılandırır: “insanlık durumu, herkesin herkese savaşı durumu olduğu için ve, bu durumda, herkes kendi aklıyla hareket ettiği ve kendi hayatını düşmanlarına karşı korumak için ona yardımcı olabilecek her şeyi kullanabileceği için; böyle bir durumda, herkesin her şeye hakkı vardır, hatta bir başkasının bedenine bile” (Hobbes, 2013 : 104). Film, insanlık durumunun ‘olağan’ muharebesinin, herkesin her şeye hakkının olduğu koşulların anlatımında felsefi düşüncelerden faydalanmaktadır.

Şimdi bu noktada, tabiat halindeki muharebenin sonuçlarından biri olan ilk kölenin bilincine değinmekte yarar var. Daha vahşi klan tarafından ateşin etrafında huzurla yaşamakta olanlara yapılan saldırı, içinde taşıdığı şiddet potansiyeli sebebiyle, tarih felsefesinin gözünden tarihi başlatacak efendi-köle karşılaşması açısından ayrıca değerlendirilmelidir. Tabiat halinde özgür yaşantılarını sürdürmekte olan insanların muharebesi, taraflardan biri özgürlüğü uğruna ölümü göze alamadığında ve özgürlüğünden vazgeçip köleliğe boyun eğdiğinde, tarihteki ilk efendi-köle karşılaşması olarak anılan noktaya bizi getirir. Hegel’in efendi köle diyalektiğinde değindiği, özgür iki insanın tabiat halinde karşılaşmasının sonucunda, taraflardan birinin ölümü ile son bulan bir şiddet ihtimalinden söz edilir. Tarafların tabiat halinde sahip olduğu özgürlüğü herhangi bir hukuksal metin ile garanti altına alınmadığından, tabiat halindeki muharebe ilişkilerinde şiddetin sonucu ya taraflardan birinin ölümüyle ya da taraflardan birinin özgürlüğünden vazgeçecek kadar korkmasıyla son bulur. Buradaki korkunun sonucu, taraflardan birini efendi diğerini köle kılar, tarihteki ilk egemenlik ilişkisinin böylesi bir muharebeden doğduğu konusundaki Hegel’in tezi, *Ateş Savaşı* filminin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. Filmin seyri içinde ilk muharebe esnasında böylesi bir sonuç

gerçekleşmemiştir. Muharebenin taraflarının bir kısmı ölmüş, canını kurtaran diğer kısım ise kaçmıştır. Ancak filmin ilerleyen sahnelerinde, tabiat halindeki muharebenin içinde taşıdığı şiddete ve bu şiddetin boyun eğdirdiği ilk kölelere rastlamak durumunda olacağız.

Ateşe sahip olan klanın görüntüsünün daha insana yakın, ateşin peşinde olan klanın ise daha hayvani görüldüğü filmde, kanlı muharebe sonunda her iki klanın mensuplarının büyük bir kısmı ölmüştür. Ayakta kalmayı becerenlerin bir kısmı, sönmüş olan odun parçalarının arasında, peşinde oldukları ateşi merakla aramaktadırlar. Bu arada ateşe önceden sahip olan ve muharebeden canını zor kurtarmış klanın üyeleri, Pyotr Kropotkin'in tezlerinde vurguladığı anlamda türsel bir dayanışma örneği göstererek birbirlerini sırtlarında taşıyarak muharebe alanından uzaklaşırlar. Önceki sahnelerde vahşi kurtlardan yanmakta olan odun parçalarını atarak kurtulan klan üyeleri, muharebe sonrasında ise yaralanmış ve kan kokusu taşımakta olduklarından kaçış yolunda kurtların saldırısına maruz kalmıştır. Aynı zamanda bu sahnede ateşin tabiat halinde güvenlik aracı olduğu açığa çıkar. Vahşi klanın saldırısı biter bitmez kaçış yolunda kurtların saldırısı ortaya çıkmış, Rousseau'nun tabiat halinde can güvenliğinin garanti altında olmadığı hakkındaki düşüncesi böylesi bir anlatıma kavuşmuştur. Tabiat halinde bir vahşi kurdun vahşi bir insan karşısındaki tutumu hakkında Rousseau'nun şu ifadesi, *Ateş Savaşı* filmindeki güç dengelerini aydınlatması açısından önemlidir:

"Bir ayıyı veya bir kurdu, bütün vahşi insanlar gibi gürbüz, çevik, cesur, taşlarla ve iyi bir sopayla silahlanmış bir vahşi insanla kavgaya tutuşturun; göreceksiniz ki tehlike, en azından, karşılıklı olacaktır; birbirine saldırmaktan hiç hoşlanmayan vahşi hayvanlar, birkaç denemeden sonra kendileri kadar vahşi bulacakları o insana saldırmakta daha az istekli olacaklardır" (Rousseau, 2016 : 96).

Tabiat halinde vahşi bir insanın vahşi bir hayvanla çatışmasındaki üstünlük, ateşin kullanılmasıyla gelişen insan zekâsının evrimi ile insanın lehine olmaya başlayacaktır. Vahşi insanın tabiat halindeki muharebelerde öğrendiği ilk şeylerden biri, ölümün dehşetidir. "Ölümün dehşetini bilmek insanın hayvanlık durumundan uzaklaşırken edindiği ilk kazançlardan biridir" (Rousseau, 2016 : 105).

Ateş için verilen savaşın dehşetinden uzaklaşarak yollara düşen klanın üyeleri canlarını zor kurtarmışlardır. Ateşi aralarında bırakarak yollara düşen klan, yoğun bir karamsarlık ve tedirginlik içine düşmüştür. Tam bu sırada, filmin başından beri ateşin muhafazası ile yakından ilgilenen klanın üyesi kişi, ateşin muhafazasını sağlamış olmanın sevinciyle uzaktan belirir. Ateşin günümüz toplumlarına kadar süregelen mistik algılanışı bu sahnede kendini gösterir. Kabilenin yaşantısında iz bırakacak bu deneyim, mistik deneyimin içinde barındırdığı talih ögesi de göz önünde bulundurularak açıklanabilir. Levy-Bruhl, ilkel toplumlarda mistik kavrayışın talih ile ilişkisini özellikle vurgular (Levy-Bruhl, 2016: 48). Ateşin muhtemel ki hayvanların kemiklerinden yapılmış bir korunak içerisinde zorlu yollardan klana ulaştırıldığı bu sahne, ateşin klanın varlığının devamı için nasıl bir neşe ve umut kaynağı olarak algılandığını da gösterir. Hâlbuki ateş etrafında huzurlu günler geçirmiş, ateşi muhafaza etmiş, tüm muharebelerden geçerek onu kaçış yollarında korumayı becermiş klan, tam ateşe yeniden kavuştuğunu düşündüğü anda, onu kaybetmiştir. Ateşin muhafazası, tabiat şartlarının etkisiyle sağlanamamıştır.

Klan için hayati ehemmiyete sahip olan ateşin sönmesi sebebiyle, klanın en yaşlı üyesi, içlerinden üç genci ateşi bulması için görevlendirir. Klanın kendi arasındaki iletişiminin gerçek anlamını çözebilmemiz mümkün olmadığından, el, kol hareketlerinden

ve konuşmanın ritminden bazı çıkarımlar yapmaktayız. Rousseau, ilk diller hakkında şöyle bir yorumda bulunur: “ ilk diller basit ve yöntemli olmaktan önce şarkıyla söylenen ve güçlü duygulanımlarla dolu dillerdir” (Rousseau, 2015 : 10). Duygulanımlarla yüklü dilsel ifadelerin basitliği, uygar toplumsallığımızın karmaşık yapısı üzerine düşünmemize imkân verir. Rousseau, uygarlığımızın güçlü duygulanımlardan arınmış dilsel gelişimini şöyle açıklar: “gereksinimlerin arttığı, işlerin karmaşıklaştığı, aydınlanmanın yayıldığı ölçüde dil de nitelik değiştirir: daha doğru ve güçlü duygulanımlardan arınmış hale gelir; duyguların yerine fikirleri koyar, artık kalbe değil akla seslenir” (Rousseau, 2015 : 17).

Geniş bir ovada, karşılına hangi tehlikelerin çıkacağını bilmeksizin yollara düşen üç genç, yer yer kaplanların saldırısına uğrarlar. Bir ağaca tırmanarak korunmaya çalıştıkları bu esnada, ağacın sayıca az olan yapraklarıyla beslenmek, ağaç üzerinde günlerce uyumak durumunda kalırlar. Huzurlu bir uykudan yoksun vahşi insanların içinde bulunduğu durumu özetleyen Rousseaucu şu ifade ilgi çekicidir: “Tek başına, aylak, avare her zaman da tehlikeyle karşı karşıya olan vahşi insan, az düşünen, düşünmediği zaman hep uyuyan hayvanlar gibi uykuyu sevmiş, uykusu da hafif olmalıdır”(Rousseau, 2016 : 101). İnsanın gereksinimlerini sağladıktan sonra elde edeceği huzurlu uykunun dahi hafif olduğu bu koşullarda, yaşamın idamesi meşakkatlidir. Bu imgelerin ifade ettiği düşünce, tabiat halinde yaşamın gereksinimlerini gidermenin üstün bir çaba gerektirdiğidir.

Tabiat halini uygar toplumsallıktan ayıran en önemli ayrıcalardan biri, yerleşik hayatın olmayışıdır. Bir toprak parçasını ona uygun araçlarla ekip biçmek ve bu yolla hayatın idamesi için, ateşin keşfinden sonra dahi binlerce yıl geçecektir. İlkel kabilelerdeki bu durumu Karl Marx şu şekilde ifade eder: “ göçebe bir yaşamın, hayatı idame ettirmenin ilk biçimi olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz, kabile belirli bir yere yerleşmez, fakat yerel olarak bulduğunu tüketir ve sonra yoluna devam eder”(Marx, 2016 : 6). *Ateş Savaşı* filminde tabiat halindeki insangillerin göçebe hali ancak ateşin sağlayacağı imkânlar çerçevesinde kısmi olarak yerleşiklik kazanır. Ateşin yokluğu yaşamın yerleşik hale gelmesinin önüne geçmektedir.

Ateş için yollara düşmüş klanın üyeleri yolculuğun bir noktasında görüş alanlarında bir grup insanın varlığını fark eder. Onların izinden giderken sönmekte olan bir ateşin küllerine rastlarlar. Közün içerisinde bulunan pişmiş et parçalarını büyük bir iştah ile tüketirlerken, közün içinden insana ait kafatası çıkar. Ateşi arduklarında bırakan klanın insan eti yediğinin, ateşin peşinde olan klanın ise böylesi bir yeme alışkanlığının olmadığı anlatıldığı bu sahne, vahşi klanlar arasında bazı kültürel farkların bulunduğunu gösterir. İnsan etini pişirerek yemeyi alışkanlık haline getirmiş bu vahşi klan ayrıca kadınları da ağaca bağlar. Bu sahneler ‘uygarlık’ aşamasına gelinceye kadar insanlığın binlerce yılda ‘hangi’ davranışları kabul edip ‘hangilerini’ terk ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yüz ifadelerinde gerginliğin ve huzursuzluğun aktarıldığı bu klan, daha vahşi bir görüntü ile yansıtılır. Ateşin peşinde olan üç genç, filme adını veren ateş için savaşa tutuşurlar. Bu muharebe, daha vahşi olan kabilenin şefinin ölümü, diğerlerinin de kaçması ile son bulur. Ateş böylece el değiştirir. Ateşin yeniden elde edilmesi sonucunda tabiat halinde var olan tekinsizlik bir nebze olsun azalmış, ateşin etrafında dingin anlara geçiş yapılmıştır. Bir önceki sahnede ağaçlara bağlanmış vaziyetteki kadınlardan biri hürriyete kavuştuktan sonra ateşin yeni sahiplerinden olan kişiye yönelmiştir. Artık o da klanın bir mensubu olmuştur.

Ateşi kaybedip yeniden bulan klan üyeleri, klana sonradan dâhil olan kadının da eşlik etmesiyle yolculuklarına devam ederler. Bu yolculuk insanın evriminde bazı aşamaları

okumamıza imkân vermektedir. Tabiat halinin gerginliğinin azaldığı, tabiatın daha güvenli olduğu zamanlarda klanın yeni üyesi kadının bir tesadüf üzerine tepeden yuvarlanan taşla kahkahalarla gülmesi, klanın erkek üyelerinin sürekli muharebe halinde neşeden uzak yaşantılarıyla bir karşıtlık oluşturur. Yaşamın oyun ile iç içe olduğu bu anlardan birinde ise, klanın üyesi gencin çakmak taşına benzer bir taşı sürtmeye çalıştığı görülür. “Oyunun varlığı hiçbir uygarlık basamağına, evreni kavrayışın hiçbir biçimine bağlı değildir” (Huizinga, 2013: 19) diye yazan Huizinga, “oyunun oyun olmayan başka bir şey karşısında ortaya çıktığı”nı (Huizinga, 2013: 18) vurgular. Ateşin keşfi, oyun olmayan başka bir şey karşısındaki oyunların sonucunda bir tesadüfle sağlanacaktır.

İlkel insanlar göçer halleriyle yolculuklarına devam ederken ilk defa gördüklerini hissettiğimiz bir çadırımsı yapıya rastlarlar. Çekingen bir tavırla yaklaştıkları bu çadırın içindeki kaplara/kacaklara, ilk defa bunları görmeyen şaşkınlığıyla yaklaşırlar. İnsanın evriminde daha gelişmiş bir anda bulunan klanın sahip olduğu bu eşyalar, tarih öncesini konu alan bu filmde, insan yaşantılarının birbirine yakın mesafelerde bile farklılık gösterdiğini anlatır. Klanın üyesi genç, merak duygusuyla, kendilerinden farklı yaşantıya sahip klanın çadırlarının olduğu alana yaklaşmaya çalışır ancak bataklıkla saplanır. Onun bataklıktaki can çekişen haline yakındaki klandan ilkel oklarıyla, savaş naraları atarak yaklaşanlar, ateşin peşindeki genci esir alırlar. Esaret altında olduğu günler içerisinde daha gelişmiş bir yaşantıya sahip klanın üyeleri, yabancı olarak gördükleri esir genci seyirlik bir eğlence malzemesi haline getirirler. Özgürlüğüne kavuşmasını sağladıkları ve yolculuklarında onlara eşlik eden genç kadın, değişik fırsatlarla esaret altındaki gence yaklaşır ancak klanından erkekler onu uzaklaştırır.

Esareten kurtulduktan sonra ateş savaşçısı genci bir mağarada görürüz. Daha gelişmiş bir yaşantıya sahip olan klanın üyelerinden biri, çıkınından çıkardığı samanlar, tahta parçası vb. aletlerle, sürtünmenin etkisinden faydalanarak ateşi yakar. Bu sahne, şimdiye kadar tabiatın bahsettiği tesadüflerle ateşe ulaşmış vahşi insanın, zekânın ve deneyimlerin etkisiyle elde edilen ateş karşısındaki büyük şaşkınlığıdır. Film, tabiat halindeki en ilkel yaşantıdan daha gelişmiş yaşantılara doğru geçişi bir sürece yayarak, yüzlerce hatta binlerce yıla yayılmış bir gelişimi daha kısa bir zaman diliminde aktarmaya çalışmıştır.

Ateşin peşinde tehlikeden tehlikeye günlerce dolaşmış üç genç ateş savaşçısı en sonunda bir nebze olsun rahata kavuşmuştur. Yağmur altında bir kovukta dinlendikleri sahnede, kendilerini güvende hissetmenin neşesine erişirler. Yine bu sahnede, o ana kadar erkeklerin kadınlara arkadan yaklaşmasıyla gerçekleşen cinsel birleşmenin başka bir biçimi ortaya çıkar. Klana sonradan katılan genç kadının isteği doğrultusunda yüz yüze cinsel birleşme sağlanır. Bu anın kendisi, ateşin keşfi kadar önemli bir aşama olarak yüzlerde şaşkınlık yaratır. Rousseau, “sanatın davranış ve eylemlerimizi henüz kalıplara sokmamış ve duygularımıza yapma bir anlatım vermemiş olduğu zamanlar, adetlerimiz kaba ama doğaldı” (Rousseau, 2016 : 9) diye yazmıştır. Uygarlık geliştikçe insan davranışları kaba ve doğal halinden uzaklaşarak bilimler ve sanatlar ile başka bir biçim alacaktır. Marx, toplumsal insanın duyuları ile toplumsal olmayan insanın duyuları hakkında şöyle yazar:

“Toplumsal insanın duyuları, toplumsal olmayan insanın duyularından farklıdır. Ancak nesnel olarak açılmış insanın özsel varlığının zenginliğiyle öznel insani duyarlılığın zenginliği (müzikal bir kulak, biçimin güzelliği için bir göz-kısaca, insani doyumlara yeterli duyular, kendilerini insanın özsel güçleri olarak doğrulayan duyular) ya geliştirilir ya da var edilir. Zira sadece beş duyu değil,

zihinsel denilen duyular da pratik duyular (istem, sevgi vb.)-sözün kısası insani duyuların insaniliği- nesnesi sayesinde, insanileşmiş doğa sayesinde ortaya çıkar. Beş duyunun oluşması, bugüne kadarki bütün dünya tarihinin emeğidir” (Marx, 2003: 49).

Toplumsal insanın duyuları uygarlaşma serüvenindeki ilerlemeyle birlikte gelişim göstermiş ve böylece toplumsal olmayan zamana ait kaba ve doğal hal dönüşüme uğramıştır.

Bir sabah, yeni güne uyandıklarında, susuzluğunu giderebilmek için dereye eğilmiş kadın, suda yabancı klanın üyesinin suretini görerek irkilir. Suyu yansıyan suretin gerçek nedeninin suyun yansıtma niteliği olduğunu bilebilmesi imkânsız ilkel insangilin bu hali, tabiatın hala onun için bilinmezliklerle ve korkularla dolu olduğunu da ifade eder. Bunun üzerine yine o bölgeden uzaklaşmak durumunda kalırlar.

Bir sonraki sahnede, bir mağarada ayının yavrusuna yaklaşmış olmalarının ayının annesini tedirgin etmesi sonucunda çıkan gerilim, içlerinden birinin yaralanmasına sebep olur. Tabiat halinde tehlikelerin birinden kaçarken diğerine tutulurlar. Yaralı arkadaşlarını sırtlarında taşıyarak tehlikeden uzaklaşırken bu sefer de vahşi bir klanın saldırısına uğralar. Aralarındaki muharebenin aletleri, film boyunca kullanılan, ağaç dallarından yontulmuş, kalınca sopalardır. Ancak insan zekâsının deneyimlerden öğrenmesi burada kendini gösterir. Esaret altında kaldıkları esnada, esir düştükleri klanın oklar konusunda ilerlemiş tecrübesinden öğrenerek, karşılarına çıkan tehlikeyi bertaraf ederler.

Ateş için girilen tehlikeli yolculuk sonuna doğru yaklaşmaktadır. Sonunda ateş, onun yolunu gözleyen klanı ulaştırılır. Ateşe yeniden kavuşmanın mutluluğu tüm klanı etkisi altına alır. Ancak bu heyecan, ateşin içinde olduğu korunaklı eşyanın suya düşmesiyle çabucak ortadan kaybolur. Klanın yeni bir karamsarlığa kapıldığı bu an, klanı ateşi getiren artık klanın önderi de olan savaşçının klanı teskin etmesiyle geçitirilir. Çünkü, ateşe sahip olmanın başka bir yöntemi de öğrenilmiştir geçmiş serüvenlerde. Bir ritüel havasında, tahtaların sürtünmesinden faydalanarak ateşi yeniden yakmaya çalışırlar. Klanın şefinin ilk aşamada başarısız olmasıyla, klanı sonradan dâhil olan kadının tecrübesi, ateşi yeniden yakmaya fırsat verir. Böylece insanlığın binlerce yıllık serüveni artık kuşaktan kuşağa aktarılacak bir deneyime dönüşür. Ateşin keşfi artık tabiat halinin karanlığını aşmaya yönelik yeni başlangıçlar yapmaya dönük bir fırsata dönüşür.

Ateşin keşfinden ve denetim altında tutulmasından sonra yeni bir toplumsallığın gelişmesi artık mümkün olabilecektir. Tabiat halinde ateşe egemen olabilmek için birbirine düşmüş klanlar, ateşi kendi özel çıkarlarının nesnesi haline getirmek istediklerinden, bu özel çıkarlardan uzaklaşılması sonucunda toplum kavramı gelişebilmiştir. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı kitabında, “özel çıkarlar arasındaki anlaşmazlık nasıl toplumların kurulmasını gerekli kılmışsa, aynı çıkarlar arasındaki anlaşma da bunu (toplumu) olanaklı kılmıştır. İşte, toplumsal bağı kuran şey, bu birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak şeydir. Bütün çıkarların anlaştığı bazı noktalar olmasaydı, hiçbir toplum var olmazdı” (Rousseau, 2006c: 23) diyerek özel çıkarlardan vazgeçerek ortak yarara dair uzlaşma içinde olmanın önemini belirtmiştir. Ateşe sahip olmak arzusunun birbirine düşürdüğü klanlar, tabiat halinden toplum haline geçiş yapabilmek için ortak çıkarlarını düşünerek bir toplumsal bağı böyle oluşturmuşlardır. Özel çıkarların birbirine düşürmesiyle tabiat halinde yaşamaya mahkûm edilmiş insanlar, ortak yarar etrafında bir karar vererek, bir toplumsal bağ kurarak, daha üstün bir yaşantıya geçişi sağlamışlardır. Rousseau, tabiat halinden toplum haline geçişi şöyle açıklar: “Doğal yaşama halinden toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik yapar: Davranışındaki

içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir ona. Ancak, ödevin sesi içtepilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan başka ilkelere göre davranmak, eğilimlerini dinlemezden önce aklına başvurmak zorunda kalır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirse de, öylesine büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, baştan başa ruhu öylesine yükselir ki, yeni durumun yarattığı kötülükler onu çoğu kez toplum öncesi durumdan da aşağı derekeye düşürmeseydi, kendini bu durumdan bütün bütün çekip kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi: O anı ki, kendini akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkarıp akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur.” (Rousseau, 2006c: 18) Rousseau'nun tabiat halinden daha üstün bir yaşantı olarak toplumsal düzene geçişteki önemseddiği an, zekâsını kullanan insangilin, zekâsının yardımıyla ateşi her seferinde yeniden ürettiği anlarla da ilgilidir. Ateşin keşfinin ardından, ateşin ortak yarar için kullanılması kararı, toplumsal bağı geliştirmiş, insanların yeni bir yaşam biçimini oluşturmasına imkân vermiştir.

Sonuç

Ateş Savaşı filminin felsefi anlamını araştırmayı, toplum üzerine akıl yürüten ve toplumun temellerini araştıran filozoflar ailesinin miras bıraktığı kategorik çerçeveler ile ilişkili görüyoruz. Filozoflar, tabiat hali üzerine düşüncelerinden yola çıkarak toplum halinin kuruluşunu gerekçelendirmişlerdir. Tabiat halinden toplum haline geçişin teorik izahatı yapılmaksızın, politika felsefesi alanında önemli bir tartışma eksik kalacaktır. Rousseau; toplumun temelini, gereksinimlere, Hobbes; güvenliğe, Nietzsche; can sıkıntısı ve zorunluluklara, Marx ise; yine zorunluluktan kaynaklı bir birlik arayışına dayandırmıştır. Tabiat halinin, herkesin kendi çıkarına göre davrandığı ve bu sebeple herkesin birbiriyle çatıştığı bir muharebe alanı olduğu düşüncesi, felsefe tarihinde neredeyse genel bir kabul haline getirilmiştir. Ancak, Sahlins gibi bazı antropologlar makalenin başında da vurgulandığı gibi, bu düşüncenin “yanılsama” halinde Batı düşüncesinde bulunduğunu belirtir. İnsanlığın tarih öncesi dönemini, Deleuze'ün ‘kökensel dünya’ dediği dönemi, uygarlığımızın kökenini tartışmanın, uygarlığımızın yeniden üretimi ile yakından bir ilişkisi bulunmaktadır.

Ateş Savaşı filmi, bize insanlığın serüveninin köklerini tartışmak için bir olanak sunmaktadır. Filmin, toplumun temellerini araştıran filozofların ilgi duyduğu tarih öncesi bir dönemi, sinematik imgeler üzerinden görselleştirmesini önemli buluyoruz. *Ateş Savaşı* filminde, uygarlığın gelişiminde en önemli köşe taşlarından olan ateşin keşfi, ateşin keşfine götüren tarih öncesi süreç ile birlikte sinematik imgelerle kurulmuştur. Tabiat haline dair felsefi imgelerden yola çıkarak sinematik imgelere ulaşılmıştır. Tabiat halinin nasıl olduğunun tasavvurunu sinematik imgeler ile kurmak, felsefenin tabiat halini anlatırken başvurduğu hayal etme yetisi aracılığıyla, bir sinemacının felsefeyi sinema ile de yapabileceğini göstermektedir. Çünkü; “sinema bu sayede sadece bir şeyler üzerine düşünen ya da felsefi mevzuları imajlarla kopyalayan bir sanat olmanın ötesine geçecek, bizzat düşünülmeyen şeyleri imajlarla icat eden, yaratan kısaca kendi tarzında felsefe yapan bir içeriğe kavuşacaktır.” (Öztürk, 2018 :37)

Ateş Savaşı filminin sinematik imgelerinin felsefi analizi sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: - Uygur toplumlar, uygarlık öncesi dönem ile ilgili görüşlerinde filozofların tabiat hali hakkındaki hükümlerinden yararlanır. - Tabiat hali hakkındaki felsefi yargılar, siyasal düşünce geleneğini belirlemiştir. - İlkel toplumlar hakkındaki antropolojik görüş, felsefi antropolojik görüşlerle uyumludur. - Tabiat halini yaşamakta olan insanlar, toplumsal

bağı oluştururken ateşin keşfinin sağladığı olanaklardan yararlanmışlardır. – Modern felsefi düşüncelerde, tabiat halinden toplum düzenine geçişin, insan zekasının daha üstün bir yaşantıya dair arayışının sonucunda geliştiği tezi varsayılmıştır. – Ateşin keşfi, uygarlığın gelişim aşamalarında en önemli keşiflerdendir.

Ateş Savaşı filminin sinematik imgeleri, Deleuze'ün kökensel dünya kavramı etrafında düşünüldüğünde, insanın kökenleri hakkında felsefi antropolojik bir tartışma için girizgah sunmaktadır. Siyasal düşünce geleneğinde insan tabiat hakkında var olan felsefi hükümler, tartışılması imkansız hale getirilmiş olduğundan, filozofların insan tabiatı kavrayışını tartışabilmek zordur. Felsefe tarihinde insan tabiatını keşfettiğini ve gerçekçi bir kuram yazdığını söyleyen filozofların düşüncelerini aktarmaya çalıştık. Ancak insan tabiatıyla ilgili felsefi tartışmada, filozofların hiçbir yerde olmayan bir insan tabiatına dayanarak hüküm verdiğini ve bu yüzden filozofların kurgudan hoşlandığını yazan Spinoza'nın düşünceleri göz ardı edilmemelidir. (Spinoza, 2007: 14)

Kaynakça

- Bachelard, Gaston (1995). *Ateşin Psikanalizi*, İstanbul : Bağlam Yayınları.
- Deleuze, Gilles (2014). *Sinema I Hareket-İmge*, İstanbul : Norgunk
- Frazer, J. G. (2018). *Ateşin Kökenine Dair Mitler*, İstanbul : Doğubatı Yayınları
- Hobbes, Thomas (2013). *Leviathan*, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Héroux D., Dorfmann J., Belmont V., Gruskoff M., Kemeny J. (Yapımcı)& Jean-Jacques Annaud (Yönetmen). (1981). *La Guerre Du Feu* [Sinema Filmi]. Kanada, Fransa: International Cinema Corporation (ICC) (as ICC International Cinema Corporation), Ciné Trail (co-production) v.d.
- Huizinga, Johan (2013). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Levy-Bruhl, Lucien (2016). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, Ankara : Doğu Batı Yayınları.
- Marx, Karl (2003). *Felsefe Yazıları*, İstanbul : Hil Yayınları.
- Marx, Karl (2016). *Kapitalizm Öncesi Üretim Modelleri*, İstanbul : AltıKırkBeş Yayın.
- Morin, Edgar (2017). *Yitik Paradigma : İnsan Doğası*, İstanbul : İş Bankası Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich (2006). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*, İstanbul : İthaki Yayınları.
- Öztürk, Serdar (2018). *Sinema Felsefesine Giriş Film-Yapımı Felsefe*, Ankara : Ütopya
- Rousseau, J. J. (2015). *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*, İstanbul : İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2016). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, İstanbul : Say Yayınları
- Rousseau, J. J. (2016b). *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, İstanbul : İş Bankası Yayınları.

Rousseau, J. J. (2016c). *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Sahlins, Marshall (2012). *Batı'nın İnsan Doğası Yanılsaması*, İstanbul : Bgst Yayınları.

Spinoza, B. B. (2007). *Tractatus Politicus*, Ankara: Dost Yayınları.

Zerzan, John (2000). *Gelecekteki İlkel*, İstanbul : Kaos Yayınları.